

УДК 34:002(043.2)

Безарова К.О.

Національний авіаційний університет, Київ

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ ІНФОРМАЦІЇ ЗГІДНО ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ І МІЖНАРОДНОГО ПАКТУ ГРОМАДЯНСЬКИХ І ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ

Стаття присвячена питанню обмеження свободи інформації згідно «Загальної декларації прав людини» та «Міжнародному пакту громадянських і політичних прав». Проблема є, безсумнівно, актуальною для сучасного розвитку демократії. Ці документи вміщують в собі положення як про право на свободу інформації, так і про право на її обмеження, що є необхідною умовою для благополуччя суспільства. Однак, такі положення є декларативними, й тому більшість держав на свій розсуд обирає політику обмеження свободи інформації, що є необхідним для безпеки кожної держави й суспільства. Свобода інформаційного простору характеризує ступінь демократичності у певній державі. Але зловживання правом на свободу інформації може призвести до неефективності демократичного ладу й тому кожен громадянин має нести відповідальність за користуванням таким правом у вигляді певних обмежень.

Обмеження свободи інформації тісно пов'язано із задекларованим у «Загальній декларації прав людини» та «Міжнародному пакті громадянських і політичних прав» правом громадян на свободу інформації, яке у свою чергу охоплює цілу групу прав та свобод, зокрема: свободу слова, свободу друку та інших засобів масової інформації, право на отримання інформації, що має публічне значення, свободу розповсюдження інформації будь-яким законним засобом.

Вільний доступ до інформації – це передумова демократичного розвитку країни, що передбачає правову обізнаність суспільства, яке може здійснити контроль за владою, а тому прозорість та відкритість політичної системи. Однак, зловживання правом свободи інформації може призвести до неефективності демократичного ладу, а саме стати причиною національної небезпеки, порушення громадського порядку, не контрольованості суспільства владою, пропаганди насильницької зміни влади, закликів до національної, релігійної, регіональної, расової ворожнечі, нівелювання правом людини на приватне життя, загрозою її безпеки. Тому, користуючись таким правом, кожен громадянин повинен нести відповідальність за це у вигляді певних обмежень, які створювалися одночасно із правами й мали своє втілення у «Загальній декларації прав людини» й в «Міжнародному пакті громадянських і політичних прав». Більшість країн світу надає юридичної чинності цьому праву шляхом включення положень про право на свободу інформації, її гарантії та

обмеження в Конституціях своїх країн та ухвалення відповідних законів.

«Загальна декларація прав людини» була прийнята у 1948 р. і вперше проголошувала основні права і свободи, якими має бути наділена кожна людина. В статті 19 міститься положення про право кожної людини на свободу шукати, отримувати і розповсюджувати інформацію будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів. Але згідно з демократичним розумінням свободи у статті 29 містяться певні обмеження щодо прав людини, сформульоване таким чином: при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися лише таким обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і пошани прав і свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [1].

«Міжнародний пакт громадянських і політичних прав» був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 р. з метою конкретизування основних положень «Загальної декларації прав людини». В статті 19 чітко прописане право людини на свободу інформації та її обмеження, які мають встановлюватися законом і бути необхідними:

- а) для поважання прав і репутації інших осіб;
- б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення [2].

Очевидно, у названих документах надаються лише декларативні принципи щодо права на свободу інформації, його гарантії та обмеження, на основі яких кожна держава приймає відповідні

закони. Тому політика, що проводиться державами стосовно реалізації права на свободу інформації та її обмеження не є однаковою й характеризує ступінь демократичності у певній країні. У рекомендаціях Ради Європи "Про захист даних і свободу інформації" підкреслюється, що демократичні режими характеризуються зверненням в суспільстві максимального об'єму інформації і що інформаційні права, закріплені в «Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод», повинні трактуватися гранично широко, маючи на увазі свободу пошуку інформації і, як наслідок, обов'язок влади забезпечувати доступність інформації з питань, що мають громадське значення (з урахуванням відповідних обмежень) [3].

Так, США характеризується найбільшою свободою інформаційного обміну, а у Сполученому Королівстві він у край обмежений. Документи органів місцевого самоврядування стають доступними впродовж короткого періоду відповідно до ухваленого в 1986 р. "Закону про місцеве самоврядування" (розділ "Доступ до інформації"). Згідно із законом про державну обліково-звітну документацію, масовому представленню підлягають лише спеціально відібрані документи центрального уряду, і лише після закінчення 30-річного терміну. Принцип адміністративної таємниці був введений в дію під час абсолютної монархії і, у відсутність писаної Конституції, залишається в силі до цього дня. Більше того, уряд встановив ще строгіший контроль за доступом до інформації, посилюючись на принципи суверенності парламенту і парламентські привілеї. Режим секретності посилювався з прийняттям в 1989 р. "Закону про державну таємницю" і інших законодавчих актів. Державним службовцем заборонено вести щоденники, а їх діяльність, згідно із службовими інструкціями, віднесена до категорії конфіденційної. У інших країнах свобода інформації вважається ознакою відкритості управління. У зв'язку з ухваленням законів про свободу інформації в США і в країнах континентальної Європи, в Сполученому Королівстві стали лунає голоси на користь такої ж реформи, проте успіху ці заклики не мали. Причини провалу, принаймні деяких з них, слід шукати в різному розумінні концепцій ліберальної демократії і цілей свободи інформації [3]. В ст. 29 Конституції РФ міститься ряд гарантій й обмежень - заборона цензури, заборона примусу до висловлювання

своїх думок і переконань, а також заборона відмови від них, заборона будь-якої пропаганди і агітації, що збуджують соціальну, національну, расову, релігійну ненависть і ворожнечу, а також пропаганди соціальної, расової, національної, релігійної або мовної переваги. Одночасно гарантія і обмеження свободи інформації закріплені положенням п. 4 ст. 29 Конституції, згідно якої перелік відомостей, що складають державну таємницю, визначається федеральним законом. Свобода інформації не є абсолютним правом і може бути обмежена в період дії надзвичайної або військової ситуації. Разом з тим існують окремі закони, що обмежують свободу інформації, наприклад стаття 14 Федерального закону «Про основні гарантії прав дитини в РФ» має назву «Захист дитини від інформації, пропаганди та агітації, що спричинюють шкоду її здоров'ю, моральному та духовному розвитку».

Право на захист від недобросовісної інформації включає декілька аспектів: право на захист від недобросовісної і недостовірної реклами і право на захист від недостовірної інформації не рекламного характеру, розміщену в ЗМІ, право на захист від іншої недостовірної інформації.

Поняття недобросовісної і недостовірної реклами, гарантії захисту від такої реклами, відповідальність за порушення вимог до реклами встановлені Федеральним законом "Про рекламу".

Після приведення Закону про ЗМІ у відповідність з новим Законом «Про рекламу» стаття 4 придбала наступне звучання: "Забороняється використання в радіо-, теле-, відео-, кінопрограмах, документальних і художніх фільмах, а також в інформаційних комп'ютерних файлах і програмах обробки інформаційних текстів, що відносяться до спеціальних засобів масової інформації, прихованих вставок і інших технічних прийомів і способів поширення інформації, людей, що впливають на підсвідомість, і роблять шкідливий вплив на їх здоров'я" [4].

В Україні є виразною тенденція обмеження доступу до інформації і свободи інформаційного обміну під приводом захисту інформаційної безпеки держави, що у свою чергу часто призводить до порушення інших основних прав людини та створює живильне середовище для росту корупції. У нас не розвинена культура відкритості, що зрозуміло, враховуючи сумний посаг радянських часів, коли все було засекречено.

На даний час для нашої країни є характерним повернення цензури, її документальне підтвердження, напад на журналістів, ущемлення їх прав. Більшість конституцій світу, проголошуючи свободу слова, прямо заперечують цензуру (ст. 15 Конституції України). Цензура визначається як контроль держави, організації або групи людей над публічним вираженням думки і творчості індивіда. Як правило, проявляється в обмеженні висловлювання певних ідей, зачіпання певних тем або вживання певних слів. Як привід для цензури часто називаються спроби нібито стабілізувати суспільство, над яким уряд має контроль. Президент Віктор Янукович своїм указом № 34 від 25 січня 2012 створив в структурі Служби безпеки України Департамент контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, але це є необхідним для безпеки держави в цілому[5]. Враховуючи те, що свобода слова в Україні гарантується національним і міжнародним законодавством, до того ж, необхідно створити дієвий механізм протидії проявам цензури в Україні, щоб реалізація права на свободу слова могла існувати при будь-якій владі і опозиції і не ставала приводом для політичних спекуляцій[6]. Відсутній у Законі України «Про інформацію» і відомий принцип Європейського суду з прав людини (справа «Лінгенс проти Австрії» від 08.06.1986 г.): «Обсяг інформації, доступ до якої обмежується, про публічну особу має бути значно меншим, ніж обсяг інформації про приватну особу»[7].

Згідно зі статтею 10 Європейської конвенції захисту прав людини та основоположних свобод обмеження свободи інформації має бути «необхідним в демократичному суспільстві». У ст. 32 Конституції України прописані певні обмеження, зокрема: не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Право на свободу інформації на підставі ст. 64 Конституції України може бути обмежено в умовах воєнного або надзвичайного стану, однак право знати свої права та і обов'язки (стаття 57) не може бути обмежено навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану[8].

Свобода інформації базується на певних базових принципах. Вся інформація, яку зберігають державні органи, підлягає оприлюдненню, виключення можуть бути тільки

для дуже обмеженого числа випадків. Ці виключення повинні бути ясними, описуватися вузько та підлягати суворому контролю на предмет наявності «шкоди» і впливу на «суспільні інтереси» – перевірі згідно із трискладовим тестом Європейського суду з прав людини. А саме: бажання державного органу обмежити доступ до інформації є виправданим, якщо, по-перше, інформація має відношення до легітимної мети, передбаченої законом, по-друге, її оприлюднення має дійсно загрожувати спричиненням суттєвої шкоди легітимній меті, і, по-третє, шкода, яка може бути заподіяною вказаній меті, повинна бути вагомішою, ніж суспільний інтерес в отриманні інформації [9]. Причинами недоступності інформації можуть бути:

- Нездатність джерела інформації передавати інформацію
- Нездатність одержувача інформації отримувати інформацію
- Неможливість встановлення передачі інформації між джерелом і одержувачем. Це може бути як фізична неможливість, так і нездатність джерела і одержувача вести діалог на зрозумілому обом мові
- Обмеження, накладені на цю інформацію або на поширення інформації між джерелом і одержувачем [3].

Парламентська Асамблея Ради Європи зробила висновок, що хоча Україна і досягла значного прогресу в законодавчій сфері, вона все ще не виконала всіх обов'язків та зобов'язань, які взяла на себе при вступі в Раду Європи, і що верховенство права в багатьох сферах ще не повністю досягнуте і, зокрема, закликала органи державної влади України покращити правове регулювання доступу до інформації, а також суворо дотримуватись статті 34 Конституції України (254к/96-ВР) стосовно свободи інформації під час засекречування документів та розсекретити всі офіційні документи, які були закриті для загального доступу з порушенням законодавства.

На виконання зазначеної Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи (994_611) та з метою забезпечення реалізації положень статті 34 Конституції України (254к/96-ВР) стосовно свободи інформації, статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (995_004), статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (995_043), а також для забезпечення ефективної реалізації права

кожного на свободу вираження поглядів та доступ до інформації, права на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб, Верховною Радою України 13 січня 2011 року були прийняті Закони України "Про доступ до публічної інформації" (2939-17) та "Про внесення змін до Закону України "Про інформацію" (2657-12) (нова редакція), які набрали чинності 10 травня 2011 року.

На початку 1990-х років світ захлеснула ейфорія, пов'язана з розвитком нових інформаційних технологій, лавиноподібним збільшенням кількості інформаційних потоків, які, як здавалося тоді, надавали упевненість в глобальній загальнодоступності інформації. У законодавстві окремих держав основний акцент робився на сприянні інформаційної відкритості владі, на становленні вільних ЗМІ, розвитку масової інформації. Ці процеси не завершені і до цього дня: усвідомлюючи, що громадянському суспільству для нормального функціонування потрібні гарантії транспарентності діяльності держави в цілому і окремих його органів, різні громадські організації відстоюють право громадян на вільний доступ до інформації; за своє право інформувати громадськість про події в країні і світі, формувати громадську думку з найбільш значимих питань, свободу самовираження змагаються журналісти. Проте це привело до того, що свобода масової інформації стала трактуватися багатьма, і в першу чергу самими представниками ЗМІ, журналістами, як всездозволеність. Провідні федеральні таблоїди пістрявлять сенсаційними і висмоктаними з пальця заголовками, наповнені дуже суперечливими з точки зору моралі матеріалами, телебачення захлеснула хвиля аморальності, низькопробних серіалів і реаліті-шоу, реклами, що експлуатує низькі інстинкти для просування тих або інших товарів і послуг.

Таким чином, в ситуації, що склалася, разом з вдосконаленням системи законодавства, що закріплює право на поширення інформації, потрібна розробка цілісної несуперечливої теорії права на захист від інформації, побудову

відповідної законодавчої бази шляхом прийняття нових нормативних актів, усунення протиріч і пропусків в чинному законодавстві.

Підсумовуючи все вище сказане, варто зазначити, що обмеження свободи інформації є необхідним для:

- національної безпеки держави;
- збереження суспільного порядку;
- від загрози національної, релігійної та расової ворожнечі;
- захисту приватного життя людини, її честі, гідності та життя;
- захисту суспільних цінностей та моральності.

Універсальні положення про обмеження свободи інформації закріплені у таких двох документах, як «Загальна декларація прав людини» та «Міжнародний пакт громадянських і політичних прав», але мають декларативний характер і більш конкретно прописані у законодавстві кожної держави.

Список літератури

1. Верховна Рада України / Загальна декларація прав людини. - Режим доступу: [//zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015)
2. Інститут Медіа Права / Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. – Режим доступу: [//www.medialaw.kiev.ua/laws/laws_international/118/](http://www.medialaw.kiev.ua/laws/laws_international/118/)
3. Академик / Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступу: [//dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1332395](http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1332395)
4. Все о праве / Конституционное право России. – Режим доступу: [//www.allpravo.ru/diploma/doc29p1/instrum6543/item6546.html](http://www.allpravo.ru/diploma/doc29p1/instrum6543/item6546.html)
5. *Zn.ua*. – Режим доступу: [//news.zn.ua/POLITICS/ukraina_podnyalas_v_reytinge_svobody_slova_na_116-e_mesto-96169.html](http://news.zn.ua/POLITICS/ukraina_podnyalas_v_reytinge_svobody_slova_na_116-e_mesto-96169.html)
6. Спільна мета / Свобода слова vs цензура в Україні. – Режим доступу: [//www.commongoal.org.ua/ru/aktual-/14-news.html](http://www.commongoal.org.ua/ru/aktual-/14-news.html)
7. Права людини / Онлайн-бібліотека. - Режим доступу: [//library.khpg.org/files/docs/1236146496.pdf](http://library.khpg.org/files/docs/1236146496.pdf)
8. Верховна Рада України / Конституція України. – Режим доступу: [//zakon2.rada.gov.ua/laws/show/](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/)
9. Права людини в Україні / Свобода інформації і засекречування. Доступ до архівів. – Режим доступу: [//www.khpg.org/index.php?id=1240851323](http://www.khpg.org/index.php?id=1240851323)

*Науковий керівник – Широкова-Мурараш О.Г.,
канд. іст. наук, доц.*